

**ՀԱՎԱՏՔԻ ԴԱՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐՆ ԸՍՏ
Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՎԱՑՈՒ «ՈՍԿԵՓՈՐԻԿԻ»***

ԱՐԹՈՒՐ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

Քանալի բառեր՝ Աստված, Հայր, Որդի, Քրիստոս, Երրորդություն, Եկեղեցի, դավանություն:

Հողվածում վերլուծված են Հայ եկեղեցու դավանության աստիճանները, ինչպես որ դրանք ներկայացված են ս. Գրիգոր Տաթևացու «Ոսկեփորիկում»: Ցույց է տրված Տաթևացու աստվածաբանական դիրքորոշման համապատասխանությունը ուղղափառ եկեղեցական ավանդությանը, ինչպես որ այն ներկայացված է Նիկիո հավատար հանգանակում:

Ս. Գրիգոր Տաթևացին հայ միջնադարյան հոգևոր մշակույթի ամենանշանավոր գործիչներից մեկն է: Խոշորագույն աստվածաբան, փիլիսոփա, մանկավարժ, ու, վերջապես, Հայ եկեղեցու սուրբ՝ նա անջնջելի հետք է թողել հայ ժողովրդի հիշողության մեջ: Նա իրենից հետո շատ հարուստ գրական ժառանգություն է թողել, որի մեծ մասը նվիրված է աստվածաբանական խնդիրներին: Դա միանգամայն բնական է միջնադարյան մտածողի համար, սակայն միայն դրանով չէ պայմանավորված: Նրա կյանքի օրոք կտրուկ ակտիվացել էր Կաթոլիկ եկեղեցու միսիոներական գոծունեությունն Արևելքում: Տարբեր ուխտերին պատկանող կաթոլիկ միսիոներները հսկայական ջանքեր էին գործադրում հայերին հավատափոխ

* Հողվածը ներկայացվել է 11.06.2020: Գրախոսվել է 03.08.2020:

անելու համար, ինչը մեծ վտանգ էր, քանի որ Հայ Առաքելական Եկեղեցին եղել և մնում է հայկական ինքնության սյուներից մեկը: Ս. Գրիգոր Տաթևացին Հայ Եկեղեցու վարդապետության հիմնավորմանն է նվիրել մի քանի հիմնարար երկեր, որոնցից մեկը «Ոսկեփորիկն» է: Այս աշխատության մեջ նա ի մասնավորի ներկայացնում է հավատքի դավանության աստիճանները, որոնք լինելու են սույն հոդվածի վերլուծության առարկան:

Տաթևացին գրում է. «Խոստովանիմք և հաւատամք ամենակատար սրտիք զՀայրն Աստուած՝ անեղ, անծին և անսկիզբն, այլ ծնող Որդւոյ և բղխող Հոգւոյն Սրբոյ»¹:

Ի տարբերություն անտիկ փիլիսոփայության, քրիստոնեության մեջ Աստված մարդկանց ճակատագրի հանդեպ անտարբեր և անդեմ Բացարձակ չէ: Նա միեղեն անձնական Աստված է: Սակայն քրիստոնեական միաստվածությունը տարբերվում է նաև հրեական և իսլամական միաստվածությունից, որոնք, ճանաչելով Հին Կտակարանի կենդանի և անձնական Աստծուն, նույնացնում են Աստծո էությունն ու նրա անձը՝ բացառելով Նրա մեջ ավելի քան մեկ անձի գոյությունը: Քրիստոնեության մեջ Աստված Անձերի եռամիասնություն է, Ս. Երրորդությունը ոչ թե եռաստվածություն է, այլ միաստվածություն, քանզի երեք Անձերն ունեն մեկ էություն և բնություն, ու նրանց միջև միակ գոյություն ունեցող տարբերությունը յուրաքանչյուր Անձին բնորոշ գոյության կերպն է՝ Հոր չծնված, Որդու ծնված և Ս.Հոգու բխած լինելը: Խոսելով Հոր՝ ամենազոր Արարչի մասին, միշտ պիտի հիշել, որ Նա ամեն ինչ արարել է Իր Բանով, և որ նույն

¹ Գրիգոր Տաթևացի 1746, 561:

ստեղծագործական ուժը բնորոշ է նաև Ա.Հոգուն: Հայրը ծնունդ է Որդուն Իր էությունից, ուստի Որդին միշտ էակից է Նրան: Դրանով Որդու ծնունդը սկզբունքորեն տարբերվում է արարչությունից, որը համարվում է Հոր հիմնական առանձնահատկությունը: Հայրն արարում է աշխարհը ոչ թե Իր էությունից, այլ ոչնչից՝ Իր կամքին համաձայն: Արարչությունը Հոր համար անհրաժեշտաբար չի բխում Նրա էությունից, ու Նա կարող էր և չարարել աշխարհը: Մինչդեռ Որդու ծնունդը պայմանավորված է Հոր բնությամբ, քանզի առանց դրա նա Հայր չէր լինի: Ինչպես ասում է ս. Գրիգոր Նազիանզացին. «Մի է Աստված անսկիզբ, անպատճառ, չսահմանափակված որևէ եղած կամ լինելիք բանով, ով և՛ անցյալում, և՛ ապագայում պարփակում է հավերժությունը, անվայրափակ, բարի, մեծ Միածին Որդու մեծ Հայր, Ով Որդուն ծնելիս չկրեց մարմնին բնորոշ որևէ բան, որովհետև Նա Միտք է»²:

«Հաւատամք զԲանն Աստուած, անեղ, ծնեալ և սկսեալ ի Հօրէ, նախ քան գլաւիտեանս, ոչ յետոյ և ոչ կրտսեր, այլ որքան Հայրն Հայր՝ ընդ նմին և Որդին Որդի»³:

Եկեղեցին, իր հավատո հանգանակի մեջ, դավանում է, որ Քրիստոսն Աստծո միածին Որդին է: Սա մերժում է որդեգրման հերետիկոսական վարդապետությունը, ըստ որի Հիսուսը լոկ Աստծո կողմից որդեգրված սովորական մարդ էր: Քրիստոնյաները, մկրտվելով, նույնպես դառնում են Աստծո որդիներ, սակայն դա չի վերացնում անեղ ու եղական բնությունների միջև եղած հիմնական

² Восточные отцы и учителя Церкви. Том 1, 1998: 498.

³ Գրիգոր Տաթևացի 1746, 561:

տարբերությունը: Մարդիկ շնորհով Աստծո որդիներ են դառնում, իսկ Քրիստոսն իր բնությամբ է Աստծո Որդի: Եվ միայն այն պատճառով, որ Քրիստոսը բնությամբ Աստծո Որդի է, մենք կարող ենք շնորհով որդեգրվել Աստծո կողմից:

Խոստովանելով Որդուն «բոլոր դարերից առաջ ծնված Հորից», մենք չենք ասում, որ այս ծնունդը պարզապես նախորդում է արարչագործությանը, այլ հաստատում ենք, որ այն արտաժամանակյա է, քանի որ ժամանակի գաղափարը կապված է եղականության գաղափարի հետ: Հենց այս միտքն է արտահայտված Ավետարանում, որտեղ կարդում ենք. «Նախքան Աբրահամ լինելը, ես եմ» (Հովհ. 8, 58), և ոչ թե՛ «Ես էի»: Հավիտենական ծնունդի այս գաղափարն ուղղված էր արիոսականների՝ Քրիստոսի մասին այն թյուր տեսակետի դեմ, ըստ որի «Եղել է ժամանակ, որ Նա չի եղել»: Որդին «Լույսը լույսից, ճշմարիտ Աստված ճշմարիտ Աստծուց» է:

Եկեղեցին միշտ խոստովանում է, ի տարբերություն Արիոսի և նրա կողմնակիցների՝ որ Որդին ծնված է, ոչ արարված, քանի որ Հորից Որդու հավիտենական ծնունդը, ինչպես Ս.Հոգու բխումը, Ս.Երրորդության մեջ կատարվող մի մշտնջենավոր գործընթաց է, որը ոչ մի ընդհանուր բան չունի արարչագործության հետ: Սա նշանակում է, որ չի կարելի համեմատել Հորից Որդու ծնունդը և աշխարհի արարումը, որը Ս. Երրորդության արտաքին գործողություն է:

Մեկընդմիշտ բոլոր անորոշություններին վերջ տալու համար Նիկիայի Տիեզերական Ժողովի մասնակից հայրերը հայտարարեցին, որ Որդին «համագո է Հոր հետ»: Սա տրամաբանական եզրակացություն էր նախորդ

դրույթներից՝ Աստվածային Անձանց համագոյության, հավասար աստվածության ու նրանց կատարյալ էական միասնության մասին: Այս եզրույթը բացառում էր բոլոր անորոշությունները: Արիոսականները օգտագործում էին Ս. Գրքից վերցված առանձին արտահայտություններ՝ դրանք մեկնաբանելով հոգուտ իրենց տեսությունների: Հետևաբար, անհրաժեշտ պարզաբանումներից հետո, Եկեղեցու բոլոր ուղղափառ վարդապետները, ի վերջո, համաձայնեցին այս եզրույթին: Ինչպես գրում է ս.Գրիգոր Նազիանզացին. «Մի է ուրիշ Աստված, բայց ուրիշ ոչ ըստ Աստվածության՝ դա այն Աստծո Բանն է, Հոր կենդանի կնիքը, անսկզբի միեղեն Որդին և Միակի Միակը, ամեն ինչում հավասար Հոր՝ բացի նրանից, որ մեկը համակ Ծնող է, իսկ մյուսը՝ Որդի, Տիեզերակերտն ու Տիրակալը, Հոր զորությունն ու միտքը»⁴:

Հանգանակի երկրորդ անդամն ավարտվում է այն հայտարարությամբ, որ ամեն ինչ արարվել է Որդու կողմից: Այս գաղափարը վերցված է Նոր Կտակարանից (Հովհ. 1,3: Կող. 1, 16): Ամեն ինչ արարված է երեք աստվածային Անձերի կողմից: Այնուամենայնիվ, նրանցից յուրաքանչյուրը դրան մասնակցում է իրեն բնորոշ ձևով: Եթե Հայրը հիմնական պատճառն է, և Հոգին՝ կատարելագործման պատճառը, ապա Բանը կարող է կոչվել գործող պատճառ:

Մարդեղությունը փրկության պատմության մեջ անզուգական իրադարձություն է: Սա այն իրադարձությունն է, որն արմատապես փոխեց պատմությունը, քանի որ Բանի մարմնացումը փոխեց Աստծո և մարդու միջև փոխհարաբերությունները: Քրիստոնեական վարդապե-

⁴ Восточные отцы и учителя Церкви. Том 1, 1998: 498.

տության մեջ ժամանակի հասկացությունը գծային է, այլ ոչ թե ցիկլային, այսինքն՝ ժամանակը ունի սկիզբ՝ աշխարհի արարումը, և վախճան՝ Ահեղ Դատաստանը: Պատմական գործընթացի կենտրոնում գտնվում է Աստծո Որդու մարմնացումը: Առաջին դարերի քրիստոնյաները, անկասկած, հասկացան Բանի մարդեղության վճռորոշ նշանակությունը, որում նրանք իրավամբ տեսան մարգարեների կողմից կանխատեսված վախճանաբանական դարաշրջանի սկիզբը:

«Հաւատամք զՍուրբ Հոգին Աստուած, անեղ, անժամանակ, ոչ ծնեալ, այլ բղխեալ ի Հօրէ՛ ձակից Հօր և փառակից Որդոյ»⁵: Եկեղեցու Ս.Հոգու աստվածային բնության հանդեպ հավատը պատմականորեն ավելի ուշ է բանաձևվել, քան Որդու աստվածության հանդեպ հավատը: Առաջին տիեզերական ժողովի հայրերը միայն նշեցին Ս. Հոգու՝ Աստված լինելը, բայց չբանաձևեցին Նրա հարաբերությունները Ս. Երրորդության այլ Անձերի հետ: Դա պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ նրանք իրենց ուշադրությունը սևեռեցին Բանի աստվածության մասին վարդապետության վրա, քանի որ այն ժամանակ Եկեղեցու առջև հիմնական խնդիրը պայքարն էր արիոսականության դեմ: Այնուամենայնիվ, 4-րդ դարի ընթացքում շարունակվող դավանաբանական վեճերը չէին կարող անտեսել այս կարևոր աստվածաբանական հիմնախնդիրը, քանի որ ոչ միայն արիոսականներն էին հերքում Ս. Հոգու աստվածությունը, այլև այն ուղղափառ քրիստոնյաները, ովքեր, մերժելով Արիոսի վարդապետությունը Բանի մասին, չէին ընդունում Ս. Հոգու աստվածությունը: Հետևաբար, այդ դարաշրջանի հայրերը

⁵ Գրիգոր Տաթևացի 1746, 561:

պետք է պաշտպանեին Ամենասուրբ Երրորդության երրորդ անձի մասին ուղղափառ վարդապետությունը և պիտի պարզաբանեին Ս. Հոգու հարաբերությունները Ս. Երրորդության մյուս Անձերի հետ:

Երկրորդ տիեզերական ժողովը, որը գումարվեց 381 թվականին Կոստանդնուպոլսում, կրկին դատապարտեց Արիոսի ուսմունքն իր բոլոր ձևերով և հատկապես նգովեց Մակեդոնի հերձվածը, որը մերժեց Ս. Հոգու աստվածությունը: Եկեղեցու հայրերը հաստատորեն հայտարարեցին Ս. Հոգու աստվածային բնության կատարելությունը ու նրա՝ Հորից բխած, այլ ոչ թե ծնված լինելը: Դրանով վերջնականապես ամրագրվեց Եկեղեցու հավատքը արտահայտող երրորդաբանական տերմինաբանությունը: Ինչպես գրում է ս.Գրիգոր Նազիանզացին. «Միեղեն է Հոգին՝ Աստված բարի Աստծուց»⁶:

«Հավատամք զԵրրորդութիւն Սուրբ, մի բնութիւն, մի Աստվածութիւն, ոչ երեք աստուածք, այլ մի Աստուած, մի կամք, մի թագաւորութիւն, մի իշխանութիւն, արարիչ երևելեաց և աներևութից»⁷: Քրիստոնեական վարդապետության հիմքը կազմում է Աստծո գոյության հանդեպ հավատը: Եկեղեցու Հայրերը խուսափում էին Աստծո գոյությունն ապացուցող տրամաբանական փաստարկներ բերելուց, քանի որ նման փաստարկներ չկան նաև Ս. Գրքում: Այնտեղ Աստծո գոյությունը ցույց է տրված Նրա գործերի՝ արարչագործության ու փրկագործության միջոցով: Աստծուն, ով անտեսանելի է և անճանաչելի, կարելի է մասամբ տեսնել և ճանաչել բնության միջոցով: Սակայն նման ճանաչողությունը կարող է, լավագույն

⁶ Восточные отцы и учителя Церкви. Том 1, 1998, 499.

⁷ Գրիգոր Տաթևացի 1746, 561-562:

դեպքում, մեզ պատկերացում տալ Աստծո հատկությունների, բայց ոչ Նրա բնության մասին: Մարդկային բանականությունն ու փորձն անզոր են պատկերացում տալ երեք Անձ և մի էություն ունեցող Աստծո մասին, այնպես որ Հայտնությունն Աստծո բնությունը ճանաչելու միակ հնարավոր միջոցն է: Ս. Գիրքը, նախ և առաջ, հայտնում է Աստծո միեղինության մասին: Այս գաղափարը բիբլիական միաստվածության և քրիստոնեական դավանաբանության հիմքն է կազմում: Կա միայն մի ճշմարիտ Աստված, ու բացի Նրանից չկան այլ աստվածներ: Դա ոչ միայն ասված է Ս. Գրքում, այլև տրամաբանության պահանջ է: Աստված բացարձակ էակ է, քանի որ հարաբերական Աստծո գաղափարն անհեթեթություն է, իսկ երկու բացարձակներ գոյություն ունենալ չեն կարող: Ուստի բազմաստվածությունը հակասում է ոչ միայն Հայտնությանն, այլև տրամաբանությանը:

Այսպիսով, Հայոց Եկեղեցու դավանաբանական համակարգի հիմքում ընկած է Նիկիո հանգանակի այն դրույթը, որի համաձայն Աստված մի էություն է և երեք Անձեր: Դա նշանակում է, որ միեղեն Աստված հավիտյան անձնավորված է Հոր, Որդու և Ս. Հոգու Անձերի մեջ⁸: Յուրաքանչյուր Անձ իր մեջ է պարունակում աստվածային էության լիությունը, ուստի երեք Անձերը հավասարապես կատարյալ Աստված են, սակայն ոչ թե երեք Աստվածներ, այլ մի Աստված: Դա այդպես է, քանզի աստվածային էությունը միեղեն է, ու Անձերից անկախ գոյություն չունի:

Էություն նշանակում է այն, ինչ կա, գոյություն ունի: Ըստ Ս. Գրքի Աստծո անունն է է: Եթե ասվում է, որ Ս.

⁸ Տե՛ս *Флоровский 2006*: 47:

Երրորդության էությունը միեղեն է, ապա դա նշանակում է, որ Հայրը, Որդին և Ս.Հոգին ունեն նույն անունը՝ Է, և ունեն նույն պատիվը և հավիտենականությունը: Հայրն Աստված է, անեղ ու մշտնջենավոր: Որդին ու Ս. Հոգին՝ նույնպես: Անսկիզբ է Հայրը, անսկիզբ են նաև Որդին ու Ս.Հոգին: Նրանց էությունը նույն է, բայց Անձերը տարբեր: Հայրը Որդի և Ս. Հոգի չէ, նմանապես նաև մյուս Անձերը: Տարբերությունը կայանում է Անձերին բնորոշ առանձնահատկությունների մեջ: Հայրը չծնված է, Որդին՝ ծնված, իսկ Ս. Հոգին՝ բխում է Հորից, ու երեքն էլ մի կատարյալ Աստված են: Ս. Երրորդության հիմնական բնորոշումը նրա համագոյությունն է: Որդին համագո է Հորը, ծնված լինելով հավիտենականության մեջ: Միաձին Որդին Աստծո իմաստությունն ու զորությունն է: Որդու Հորից ծնված լինելը չի նշանակում, որ Նա հաջորդում է Հորը ժամանակի մեջ, նույնը կարելի է ասել նաև Հորից բխող Ս. Հոգու մասին: Երեք Անձերն էակից են ու համապատիվ, նրանք ունեն նույն բնությունը, գոյությունը և կամքը⁹: Ուստի Աստծո ցանկացած գործողությունը միշտ կատարում է Ս. Երրորդությունը, այլ ոչ թե Նրա Անձերից միայն մեկը: Այստեղ հարկ է նշել, որ Հայոց Եկեղեցին երբեք այս տրամաբանական բանաձևումները Ս. Երրորդության խորհուրդի համարժեք սահմանում չէր համարում: Հայ աստվածաբանները դավանաբանական բանաձևերը դիտում էին ոչ թե որպես ճշմարտության կատարյալ նկարագրություն, ինչը կհակասեր անճառելի աստվածաբանության սկզբունքներին, այլ լոկ որպես խորհրդանշական սահմանումներ, որոնցից այն կողմ սկսվում են զանազան մոլորություններն ու

⁹ Տե՛ս Яннарас 2012: 55:

հերձվածները: Ս. Երրորդության էությունը գերագո է և վեր է ամեն ինչից, այն անհասանելի է ոչ միայն մարդկանց, այլև հրեշտակների ճանաչողության համար: Ուստի բոլոր դավանական բանաձևերն ունեն լոկ հարաբերական արժեք, ինչի մասին երբեք չպիտի մոռանալ:

«Հաւատամք յԵկեղեցի Սուրբ, թողութիւն մեղաց հաղորդութեամբ սրբոց»¹⁰: Քրիստոնեության մեջ Եկեղեցին դիտվում է ոչ միայն որպես հավատացյալների ժողով կամ հասարակական հաստատություն, այլ առաջին հերթին որպես Քրիստոսի մարմին, ու հենց այդ պատճառով է, որ այն համարվում է հավատի առարկաներից մեկը: Քրիստոսն անձամբ է ստեղծել Եկեղեցին, որի մեջ բնակվում է Ս. Հոգին, ու Տաթևացին հենց այդ պատճառով է Եկեղեցին սուրբ անվանում: Եկեղեցին աստվածային շնորհի շտեմարան է, որը տրվում է Եկեղեցու բոլոր անդամներին եկեղեցական խորհուրդների միջոցով: Մեղքերի թողությունն այստեղ հիշատակված է, որովհետև քրիստոնեական հավատը սկսվում է հենց նրանից, երբ հավատացյալը, մկրտվելով, Եկեղեցու անդամ է դառնում: Մկրտության խորհուրդը կատարվում է մի անգամ, ու դրա միջոցով մարդը մաքրագործվում է ադամական մեղքից և արդարանում է Աստծո առջև: Այստեղ կարևորն այն է, որ այս արդարացումը տեղի է ունենում ոչ թե մարդկային ջանքերի, այլ զուտ Քրիստոսի կատարած փրկագործության շնորհիվ: Աստծո Որդին Իր ինքնագոհաբերությամբ վերացրեց անեծքը, որին մարդկությունը ենթարկվեց Ադամի մեղսագործությունից հետո:

«Հաւատամք զմինն յերից անձանց զԲանն Աստուած՝ ծնեալ ի Հօրէ նախքան գլախտեանս, ի ժամանակի

¹⁰ Գրիգոր Տաթևացի 1746, 562:

իջեալ յԱստուածածին Կոյսն Մարիամ առեալ յարենէ նորա միաւորեաց ընդ իրում Աստուածութեան իննամսեայ ժուժկալեա յարգանդի անարատ կուսին և եղև Աստուածն կատարեալ և մարդ կատարեալ. հոգւով և մտօք և մարմնով մի անձն մի դեմ և միաւորեալ մի բնութիւն Աստուած մարդացեալ առանց փոփոխման. առանց այլ-այլութեան անսերմն յղութիւն և անապական ծնունդ որպես ոչ է սկիզբն աստուածութեան նորա և ոչ վախճան մարդկութեան նորա»¹¹:

Այստեղ էականը Քրիստոսին կատարյալ Աստված և կատարյալ մարդ խոստովանելն է: Ըստ քրիստոնեական վարդապետության՝ Կոյս Մարիամի հղիությունն անսերմ էր, քանզի Ս. Հոգուց էր: Դա շեշտում է Քրիստոսի աստվածային ծագումը, քանի որ Նա չուներ երկրային հայր: Դրանով բացառվում են ցանկացած փորձերը Քրիստոսին ներկայացնելու որպես թեկուզ և մեծ, բայց սովորական մարդ, քանզի նրա ծնունդը սկզբունքորեն տարբերվում էր ցանկացած մարդու ծնունդից: Մյուս կողմից դա բնավ չի նշանակում, որ գեթ նվազագույն չափով թերագնահատվում կամ անտեսվում է նրա մարդկային բնությունը: Ու հենց այդ պատճառով է Տաթևացին, հետևելով եկեղեցական ավանդությանը, շեշտում Քրիստոսի Կոյս Մարիամից ծնված լինելու փաստը: Հիսուսը հավասարապես և երկնավոր Հոր, և երկրային Մոր զավակ է, Նա դարձել է կատարյալ մարդ, չդադարելով լինել կատարյալ Աստված: Դրանով վճռականապես մերժվում են քաղկեդոնականների կողմից Հայ Եկեղեցու հասցեին հնչեցվող ավանդական մեղադրանքները, որ հայերը եվտիքականներ են, քանի որ իբր թե ժխտում են Քրիս-

¹¹ Նոյն տեղում:

տոսի մարդկության կատարելությունը և համարում են, որ Նա ուներ միայն մեկ՝ աստվածային բնություն: Հայոց եկեղեցու քրիստոսաբանությունը նման միաբնականության հետ որևէ ընդհանուր բան չունի, քանի որ հայերի կողմից որդեգրված Կյուրեղ Ալեքսանդրացու վարդապետությունն ընդունում է, որ Քրիստոսի մարդկային բնությունը ամբողջական էր և անթերի: Ուստի բոլոր մեղադրանքները քաղկեդոնականների կողմից, որ Հայոց եկեղեցին իբրև թե որդեգրել է միաբնականությունը, միանգամայն անհիմն են: Միաբնականություն (monophysitism) եզրույթը ծագում է հունարեն monos - միակ, և physis - բնություն բառերից: Այսինքն՝ մոնոֆիզիտիզմը ոչ թե միաբնականություն է, այլ միակաբնականություն: Կյուրեղը նաև մերժում էր այն տեսակետը, որ Քրիստոսի մեջ աստվածությունն ու մարդկությունը խառնված էին իրար հետ, կամ էլ վերափոխվում էին մեկից մյուսը¹²: Այստեղ նույնպես կա սկզբունքային տարածայնություն եվտիքականության հետ: Եվտիքեսը կարծում էր, որ նույնիսկ եթե Քրիստոսն ուներ մարդկային բնություն, ապա այն կլանվել է աստվածությամբ, ինչպես կաթիլը՝ օվկիանոսով: Նա նմանեցնում էր Բանի մարդեղությունը ջրի սառույց դառնալուն: Նրա համար Քրիստոսը միայն Աստված է, իսկ մարդկային բնությունը նրա մեջ ընդամենը առաջոք երևույթ է:

Կարելի է ասել, որ Հայ եկեղեցու համար եվտիքականությունը մերժելի է, քանի որ այն չի ընդունում Քրիստոսի մեջ կատարյալ մարդկային բնության առկայությունը, առանց որի Նրա փրկագործությունը պարզապես անհնարին է: Աստվածությունն ու մարդկությունն ի Քրիստոս միեղեն են և անշփոթ, ինչի հետ համաձայն են

¹² Տե՛ս Пеликан 2014: 219:

նաև քաղկեդոնականները, սակայն տարբերությունն այն է, որ նրանց կարծիքով Բանի մարդեղությունից հետո յուրաքանչյուր բնությանը բնորոշ հատկությունները և գործողությունները շարունակում էին դրսևորվել իրարից անկախ, ինչը հայկական տեսակետից անհամատեղելի էր Քրիստոսի անձի միեղինության հետ: Սխալ է քաղկեդոնականների այն տեսակետը, որ Քրիստոսը գործում էր կա՛մ որպես մարդ, կա՛մ որպես Աստված: Նա Մարդ-Աստված էր, ու նրա բոլոր գործողություններում հավասարապես դրսևորվում էին և՛ Նրա մարդկությունը, և՛ Աստվածությունը: Կարևոր է նշել, որ Քրիստոսի միեղինությունը չի նշանակում, որ Նրա մարմինը Բանի հետ միանալուց հետո կորցրեց իր բնորոշ հատկությունները: Նա ամբողջությամբ պահպանեց իր նյութական ու եղական բնությունը, թեև դարձավ Բան-Աստծո մարմին: Աստծո Որդու մարմինը ամեն ինչով նման էր սովորական մարդկային մարմիններին, միակ տարբերությունն այն էր, որ Քրիստոսի մարմինը զերծ էր մեղքից: Եվտիքականությունը աստվածաբանական մոլորություն է, քանզի բացահայտ կերպով հակասում է Ավետարանին, որում Քրիստոսը բազմիցս կոչվում է Մարդու Որդի, իմա՝ իսկական մարդ: Նա կարող էր քաղցած լինել, ծարավել, հոգնել, չարչարանքների ենթարկվել և, ի վերջո, մահանալ: Եվտիքական տեսակետից այս փաստերը պարզապես անբացատրելի են, քանզի զուտ աստվածային բնությունը չի կարող վերապրած լինել այս ամենը: Ուստի այն կարծիքը, որ Քրիստոսը միայն Աստված էր և չունեւր մարդկային բնություն, պիտի կտրականապես մերժվեր:

«Հաւատամք գՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս շրջեալ ի վերայ երկրի. յետ երեսուն ամաց եկեալ ի մկրտութիւն

Հայր ի վերուստ վկայեալ դա է Որդի Իմ սիրելի և Հոգին Սուրբ աղանակերպ իջեալ փորձեալ ի սատանայէ և յաղթեալ նմա: Քարոզեալ մարդկանց զփրկութիւն աշխատեալ մարմնով վաստակեալ քաղցեալ և ծարաւեալ: Յետոյ եկեալ կամաւ ի չարչարանս՝ խաչեալ, մեռեալ մարմնով և կենդանի աստուածութեամբն մարմինն եղեալ ի գերեզմանի, միաւորեալ աստուածութեամբն և հոգւովն իջեալ ի դժոխս անբաժանելի աստուածութեամբն. քարոզեալ հոգւոցն՝ ւերեալ դժոխս՝ և ազատեալ զհոգիսն: Յետ երից աւուրց՝ յարուցեալ ի մեռելոց և երեւեալ աշակերտացն»¹³:

Քրիստոսի խաչելությունը նրա փրկագործական առաքելության առանցքն է: Եկեղեցական ավանդության մեջ աղանական մեղքը դիտվում է որպես մարդուն Աստծո կողմից տրված կամքի ազատության չարաշահում: Աստծո կամքն էր, որ Ադամը սիրի ու երկրպագի Նրան որպես ազատ էակ, սակայն Ադամը դրա փոխարեն արհամարհեց Արարչի արգելքը՝ դրանով ցույց տալով սիրո բացակայությունը Նրա նկատմամբ: Դրանով խզվեց կապը Աստծո և մարդու միջև, ինչի հետևանքն էր մարդկանց արտաքսումը դրախտից ու նրանց մահկանացությունը: Աստծո և մարդու հաշտեցումը իրականացրեց Հիսուս Քրիստոսը՝ կատարյալ Աստված և կատարյալ մարդը: Իր կամքով խաչվելով, նա ջախջախեց մահվան զորությունը, քանի որ մահը չէր կարող հաղթել Նրա աստվածացած մարդկային բնությունը: Իր մահվանից հետո Քրիստոսը թաղվեց, ու Նրա մարմինը երեք օր մնացել է գերեզմանի մեջ: Իսկ Նրա հոգին իջավ դժոխք և ազատեց այնտեղ գտնվող արդարների հոգիները,

¹³ Գրիգոր Տաթևացի 1746, 562:

որոնք Քրիստոսից առաջ նույնպես չէին կարող փրկվել: Երրորդ օրը նա հարություն առավ և դրանով կործանեց դժոխքի իշխանությունն ու դուրս բերեց այնտեղից հինկտակարանային արդարներին, որոնք սպասում էին Մեսիային և ընդունեցին Նրա բերած Բարի Լուրը: Հարություն առնելուց հետո նա բազմիցս երևացել է իր աշակերտներին՝ Մարիամ Մագդաղենացուն, Պետրոսին, Հակոբոսին և մյուս առաքյալներին:

«Հաւատամք զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս նովին մարմնովն՝ համբարձեալ յերկինս և նստեալ ընդ աջմէ Հօր: Այլև գալոց է նովին մարմնովն և փառօք Հօր ի դատել զկենդանիս և զմեռեալս Որ և յարութիւն ամենայն մարդկան»¹⁴: Ավարտելով Իր երկրային առաքելությունը, Քրիստոսը համբարձվեց ու նստեց Հոր աջ կողմում: Այստեղ կարևոր է նշել, որ Համբարձումը բնավ ապամարմնացում չէ: Քրիստոսը բարձրացավ երկինք նույն մարմնով, որն ուներ երկրի վրա, սակայն Հարությունից հետո այս մարմինն արդեն փառավորված էր և անմահ: Սա ունի շատ մեծ կարևորություն մարդկության փրկության համար, որովհետև հանձինս Քրիստոսի մարդկությունը միավորված է Աստծո հետ և հաղորդակից է անեղ աստվածային բնությանը: Դրանից հետո արդեն մարդու ազատ ընտրությունից է կախված այդ փրկության ընդունումը կամ մերժումը: Համբարձվելով երկինք՝ Քրիստոսը բոլոր հավատացյալներին հնարավորություն ընձեռեց շնորհի միջոցով որդեգրվել Աստծո կողմից: Դրա համար նա պիտի դառնա Քրիստոսի մարմինը հանդիսացող Եկեղեցու անդամը, քանի որ աստվածացնող շնորհի միակ աղբյուրը եկեղեցական խորհուրդներն են: Սակայն

¹⁴ **Նույն տեղում:**

դա չի նշանակում, որ մարդն իր կողմից չափտի ջանքեր գործադրի իր փրկության համար: Փրկվելու համար անհրաժեշտ է բարոյական մաքրագործում ու, եթե հնարավոր է՝ ճգնավորություն: Երբ Քրիստոսը գալու է երկրորդ անգամ, նա դատելու է ապրողներին և մահացածներին: Նրա երկրորդ գալուստն արմատապես տարբերվելու է առաջինից: Առաջին գալուստյան ժամանակ նա խոնարհվել է ու թաքցրել Իր աստվածային փառքը, մինչդեռ երկրորդ անգամ նա գալու է որպես երկնային թագավոր փառաց:

«Հաւատամք և զհատուցումն գործոց. արդարոցն կեանք յաւիտենականք և մեղաւորացն տանջանք յաւիտենականք»¹⁵: Համընդհանուր հարությունից հետո լինելու է Ահեղ Դատաստանը: Բոլոր երբևիցե ապրած մարդիկ դատվելու են Քրիստոսի կողմից ըստ իրենց բարի կամ չար գործերի: Աստծո Որդին բաժանելու է արդարներին մեղավորներից, առաջիններին պարգևելով երկրնքի արքայություն, իսկ երկրորդներին ուղարկելով դժոխք: Արդարները վայելելու են հավիտենական կյանքը, իսկ ամբարիշտները՝ նոյնքան հավիտենական մահը, քանի որ դժոխքում անհնար է հաղորդակցվել Աստծո հետ, Ով կյանքի և անմահության աղբյուր է¹⁶:

Ընդհանրացնելով՝ նշենք հետևյալը: Շարադրելով հավատքի դավանության աստիճանները, ս.Գրիգոր Տաթևացին անշեղորեն հետևում է ուղղափառ եկեղեցական ավանդությանը, ինչպես այն ներկայացված է Նիկիո հավատո հանգանակում: Մասնավորապես նա շեշտում է Ս. Երրորդության Անձերի համագոյությունը, Քրիստոսի՝

¹⁵ **Նույն տեղում:**

¹⁶ Տե՛ս **Лосский 2006**: 308:

մի կողմից մեկ անձ ու մեկ բնություն, իսկ մյուս կողմից՝ կատարյալ Աստված և կատարյալ մարդ լինելը, և Ս. Հոգու բխումը միայն Հորից: Սա կարևոր էր Հայ Եկեղեցու դավանության անաղարտությունը պահպանելու համար, երբ Հայաստանում իրենց գործունեությունն էին ծավալել կաթոլիկ միարարները, որոնք սպառնում էին Հայ եկեղեցու ինքնուրույնությանը՝ դրանով վտանգի ենթարկելով հայ ժողովրդի ազգային ինքնությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Գրիգոր Տաթևացի 1746, Գիրք որ կոչի Ոսկեփորիկ, Կ.Պոլիս, 592 էջ:

Восточные отцы и учителя Церкви. 1998, Том 1, Москва, 608 с.

Лосский В.Н. 2006, Боговидение, Москва, 760 с.

Пеликан Я. Б. 2014, Возникновение католической традиции, Том 1, Москва, 374 с.

Флоровский Г. В. 2006, Восточные отцы века IV века, Минск, 304с.

Яннарас Х. 2012, Вера Церкви, Киев 230 с.

Արթուր Մաթևոսյան, պ.գ.թ.,

«ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ,

Քրիստոնյա Արևելքի բաժին, ավագ

գիտաշխատող

archudo7@gmail.com

THE DEGREES OF THE CONFESSION OF FAITH ACCORDING TO THE “GOLDEN BELLY” OF ST. GREGORY OF TATEV

Keywords: *God, Father, Son, Christ, Trinity, Church, Creed.*

St. Gregory of Tatev is one of the most famous figures of the Armenian medieval spiritual culture. A great theologian, philo-

sopher, pedagogue, and finally a saint of the Armenian Church, he has left an indelible mark on the memory of the Armenian people. He left behind a very rich literary heritage, most of which is devoted to theological issues. During his lifetime, the Catholic Church intensified the missionary activity in the East. The Catholic missionaries belonging to the various orders made great efforts to convert the Armenians, which was a great danger, as the Armenian Apostolic Church was and remains one of the pillars of the Armenian identity. St. Gregory of Tatev has dedicated several fundamental works to the struggle against Catholic unionism, one of which is the "The Golden Belly". In this work, he presents the degrees of faith of the Armenian Church, which will be the subject of analysis in this article. Describing the degrees of faith, St. Gregory of Tatev steadily follows the Orthodox Church tradition, as presented in the Nicene Creed. In particular, he emphasizes the consubstantiality of the Persons of Holy Trinity, one person and one nature of Christ on the one hand, and on the other hand His being a perfect God and a perfect man, and the procession of the Holy Spirit from only the Father. This was important in order to preserve the purity of the Armenian Church's creed, when Catholic unionists were active in Armenia, threatening the independence of the Armenian Church, thus endangering the spiritual originality of the Armenian people.

Arthur Matevosyan - PhD,
Institute of the Oriental Studies NAS RA,
Department of Christian Orient,
Senior Researcher,
archudo7@gmail.com